

kon više od sto godina nakon osnutka posjeda petorice yuèzhìških knezova, jedan od njih, guìshuanski (kušanski) knez Kudžula Kadfis, čija se prijestolnica nalazila u blizini današnjega grada Bekabada (Uzbekistan), pobunio se i, uništivši ostala četiri kneza, oko 20. g. n.e. prodorom na jug ovladao prijestolnicom Lanshi i proglasio se carem. Kudžula Kadfis, vođa manjeg plemena Asijana (Asi), zbacio je s prijestolja vladara Velikog Yuèzhija, koji je potjecao iz plemena Toharaca. Kako bi spriječio daljnje međuplemenske sukobe, carstvo nije nazvao Asijanskim, već Kušanskim, prema svojoj kneževskoj tituli. Prema tome, smatra Borovkova, imenica »kušani« nije etnonim nego opći naziv za podanike toga carstva, koji su pripadali raznim narodima i plemenima, a također i ime vladajuće dinastije. Prvi kušanski car kovao je novac na kojemu njegova titula glasi – »car careva veliki spasitelj«. Stvorivši moćno carstvo počeo je s osvajanjima, nakon pobjede nad Partima, osvojio je carstva Gaofu i Kipin (sjeverna Indija). Drugi kušanski car, Vima Takto, sin Kudžule Kadfisa, osvojio je carstvo Tianzhu (središnja Indija). Nakon toga kovao je zlatni i bakreni novac sa svojim imenom i likom hinduističkog boga Šive.

Šesto poglavlje, »O vremenu vladanja Kaniške (oko 103.–125.). Uspon Kušanskog Carstva u njegovo doba i postupno slabljenje za vrijeme njegovih nasljednika« (str. 229–270), daje kronologiju kušanskih vladara u završnom razdoblju Carstva. Analizom podataka iz kronike *Hou Hanshu* i budističkih predaja, koje je u 7. stoljeću zapisao kineski budist Xuan-zang, Borovkova stavlja početak vladavine Kaniške u 103. g. n.e. Kovao je zlatni i bakreni novac s natpisima na baktrijskome jeziku i prvi se na njima naziva Kušanom. Na poleđini kovanica osim hinduističkoga boga Šive prikazani su bogovi raznih religija, rasprostranjenih po regijama velikoga Kušanskog Carstva. Prijestolnicu Carstva Kaniška je prenio iz grada Lanshija u grad Purushapur (današnji Pe-

shāwar). Ali u povijesti je najpoznatiji kao zaštitnik budizma, koji se jako raširio za njegove vladavine iako nije bio silom nametan. Nakon Kaniške narasla su unutarnja proturječja na kušanskome dvoru. Dolaskom na vlast Vasudeve (166.–200.), vladara tipično indijskoga imena, na kušanskome je dvoru prevlast odnijelo plemstvo iz Tianzhua (Indije). Na poleđini njegova novca ponovno je prikazan samo lik boga Šive. Nakon Vasudevine smrti Kušansko Carstvo se raspalo. U indijskim zemljama osnovana su indijska carstva koja su kovala vlastiti novac, a u autohtonim kušanskim zemljama, u sjevernoj Baktriji, Kušansko Carstvo se održalo najvjerojatnije do sredine 3. stoljeća. Godine 230. kušansko je izaslanstvo stiglo u sjeverno kinesko carstvo Wei. Nekoliko godina poslije Šapur I. (241.–272.), vladar iz perzijske dinastije Sasanida, osvojio je ostatke Kušanskoga Carstva.

Knjiga L. A. Borovkove donosi nove i zanimljive rezultate istraživanja povijesti naroda Yuèzhì, kao i položaja kineske dinastije Han u povijesti Istočnoga Turkeстана. Valja očekivati dinamičnu raspravu o tim rezultatima, koja bi mogla donijeti još više spoznaja. Knjiga se preporučuje arheolozima, orijentalistima i povjesničarima.

Nenad Vidaković
OŠ »Milka Trnina«,
Križ

Ivo Nejašmić

Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima

Zagreb: Školska knjiga, 2005, 283 str.

Posljednjih godina u hrvatskoj javnosti raste interes za probleme vezane uz razvoj stanovništva. Knjiga *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima* vrsnoga hrvatskog demogeografa Ive Nejaš-

mića odgovara na sva važna pitanja demogeografske znanosti u Hrvatskoj.

Struktura knjige, kao što i sam autor kaže u predgovoru, temeljena je na nastavnom programu predmeta Demogeografija na Geografskome odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Sastoji se od predgovora, šest glavnih poglavlja podijeljenih na mnogobrojna potpoglavlja, popisa literature te kazala imena i pojmova.

Prvo poglavlje, »Uvod u geografsko proučavanje stanovništva«, bavi se predmetom, metodom i razvojem demogeografije te pojmom, značajkama i istraživanjima stanovništva. Autor definira demogeografiju kao znanstvenu disciplinu u sklopu društvene geografije koja proučava stanovništvo kao subjekt vrlo složenih prostornih odnosa i obilježja radi razumijevanja i objašnjavanja geopovršinske stvarnosti te njezine transformacije i valorizacije. Iako je demogeografiji najbliža demografija, Nejašmić naglašava razliku između tih znanstvenih disciplina. »Demogeografija proučava odnose što ih stanovništvo formira oko sebe na geopovršini« (str. 9). Autor daje kratak pregled razvoja demogeografije (geografije stanovništva) i na kraju tog potpoglavlja naglašava da »prostor – promatran kao skup geografskih i drugih elemenata i determinanti – demogeografima treba biti sredstvo temeljitijeg proučavanja stanovništva, a prije svega njegove uloge u oblikovanju i mijenjanju geopovršinske stvarnosti« (str. 12). U drugom dijelu poglavlja usredotočuje se na pojam stanovništva i njegove značajke. »Stanovništvo je skup osoba koje žive i rade na nekom dijelu Zemljine površine, skup u kojem svaka jedinka sudjeluje sa posebnim obilježjima« (str. 13). Međutim, značajke stanovništva neprestano se mijenjaju, vremenski i prostorno, i to na različitim razinama populacijskoga sustava. Definira osnovne jedinice u istraživanju stanovništva: osoba, obitelj, kućanstvo i naselje, te navodi izvore podataka o stanovništvu.

»Razmještaj stanovništva na Zemlji« naslov je drugoga poglavlja, koje se bavi kontinentalnim i regionalnim razlikama u razmješčaju stanovništva, gustoćom naseljenosti i urbanizacijom. Na Zemlji živi oko 6,5 milijardi stanovnika, a prosječna je gustoća naseljenosti oko 12,7 stanovnika na km². Prosječna je gustoća kopna 43,1, a prosječna gustoća naseljenoga kopna 47,4 stanovnika na km². Autor ističe izrazitu neravnomjernost kao glavno obilježje razmješčaja svjetskoga stanovništva. Navodi razlike među kontinentima (Azija i Europa najgušće su naseljeni kontinenti), pojasevima geografske širine (od 20. do 40. stupnja geografske širine živi 49 % svjetskoga stanovništva), polutkama (na Sjevernoj polutki živi 86,4 % stanovništva, a na Južnoj svega 13,6 %), u naseljenosti unutar kontinenata (primorja su znatno naseljenija od unutrašnjosti, a istočna primorja naseljenija su od zapadnih), u naseljenosti prema nadmorskoj visini (do 200 metara nadmorske visine živi 59 % svjetskoga stanovništva) te regionalne razlike u naseljenosti (u jugoistočnoj Aziji, Europi bez dijela bivšeg SSSR-a i sjeveroistočnom dijelu SAD-a živi oko 60 % stanovništva). Potom iznosi opće značajke i kategorizaciju gustoće naseljenosti te metode analize i prikazivanja razmješčaja stanovništva i gustoće naseljenosti. Osvrće se i na problem prenaseljenosti, koja snažno pritišće suvremeno čovječanstvo, ali i na pitanje optimalne naseljenosti. Na kraju poglavlja razrađuje pojam urbanizacije i njezin utjecaj na promjene u naseljenosti: »Najveća promjene u razmješčaju stanovništva svijeta u posljednja dva stoljeća, uz interkontinentalne migracije, odnosi se na brzi porast urbane populacije« (str. 30).

U trećemu poglavlju, »Razvoj svjetskog stanovništva (naseljenosti)«, autor daje pregled razvoja naseljenosti, ističe kontinentalne i regionalne razlike, kao i razlike u stupnju razvijenosti koje se neprestano povećavaju. U posljednjem desetljeću 20. stoljeća

Afrika je kontinent s najvišom prosječnom godišnjom stopom porasta (2,85 %), slijede Latinska Amerika (1,85 %) i Azija (1,57 %). Europa ima vrlo mali porast, 0,06 %, pa možemo govoriti o stagnaciji. Iznosi i teorijske poglede na razvoj stanovništva kroz rane rasprave, maltuzijansku teoriju i neomaltuzijanizam, optimističke i druge pristupe, te teoriju demografske tranzicije. Nejašmić izlaže osnovne značajke teorije demografske tranzicije te objašnjava karakteristike demografske tranzicije u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju. Posebno je prikazan slučaj Hrvatske, u kojoj je demografska tranzicija počela potkraj 19. stoljeća, tridesetih godina 20. stoljeća ušla u središnju fazu, a početkom osamdesetih završila.

»Kretanje stanovništva« naslov je najopsežnijega, četvrtog poglavlja, na kojemu je i težište rada. U tom poglavlju autor objašnjava sastavnice ukupnoga kretanja stanovništva, tj. prirodno kretanje i prostornu pokretljivost. Detaljno su razrađene dinamičke komponente prirodnoga kretanja – rodnost i smrtnost, njihove opće značajke i pokazatelji, tipovi općega kretanja te perspektive, prognoze i projekcije stanovništva. Kao primjer navedena je projekcija stanovništva Hrvatske autora I. Nejašmića i R. Mišetića za razdoblje od 2001. do 2031. izračunana analitičkom metodom, a rađena za tzv. zatvoreno stanovništvo (bez vanjske migracije). Prema toj projekciji Hrvatska će 2031. imati 3.680.750 stanovnika, što je u sljedećih 30 godina smanjenje od 17,1 % ili 756.710 stanovnika. Definirani su osnovni pojmovi prostorne pokretljivosti – migracija, cirkulacija, migrant i cirkulant. Nejašmić daje detaljnu tipologiju prostorne pokretljivosti stanovništva prema trajanju i učestalosti, teritorijalnom dometu, ali i prema kriteriju glavnoga uzroka (ekonomska i neekonomska), dragovoljnosti (dragovoljna i prisilna) te organiziranosti (organizirana i neorganizirana). Objasnjava i tranziciju prostorne pokretljivosti W. Zelinskog te tumači činioce pro-

storne pokretljivosti – gospodarske, socijalne, demografske i ostale. Potom iznosi opće značajke migracija i utjecaj na ukupno kretanje, a dotiče se i nekih teorija migracija te utjecaja selektivnosti migracija na razvoj stanovništva. Razrađuje unutarnju i vanjsku migraciju te navodi izvore podataka, pokazatelje i metode analize migracije.

Peto poglavlje nosi naslov »Sastav stanovništva« i posvećeno je biološkome, društveno-gospodarskom i kulturno-antropološkom sastavu stanovništva. Sastav stanovništva funkcija je prirodnoga kretanja i prostorne pokretljivosti, a s druge strane sastav je njihov činilac. »U demogeografskom proučavanju najveće značenje imaju biološki i društveno-gospodarski sastav, ponajprije zbog utjecaja na prirodno kretanje i druge vitalne značajke stanovništva« (str. 168). Težište tog poglavlja stavljeno je na sastav stanovništva prema spolu i dobi.

U posljednjem poglavlju, »Stanovništvo, okoliš i razvoj«, autor razmatra međuzavisnost stanovništva, prirodne osnove, društveno-gospodarske razvijenosti i okoliša. Analizira utjecaj klime, reljefa, vode, tla i prirodnih bogatstava na razmještaj stanovništva na Zemlji te veliku nejednakost između razvijenih i nedovoljno razvijenih dijelova svijeta. Nejašmić zaključuje da je budući razvoj čvrsto povezan s okolišem, što zahitjeva »koncept održivog/obzirnog razvoja, po kojem su problemi razvoja isto što i problemi okoliša; jedni se ne mogu riješiti bez drugih« (str. 257). Jedan je od važnih činilaca kakvoće okoliša stanovništvo, njegova dinamika i struktura.

Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima odlično je koncipiran i vrlo pregledan udžbenik koji uz osnovni sadržaj, kroz bogate grafičke priloge i mnoštvo primjera jasno i sažeto upoznaje čitatelja s građom iz područja demogeografije. Nejašmić se u sklopu pojedinih tematskih cjelina posebno bavi osnovnim značaj-

kama svih važnih demografskih pojava i procesa u Hrvatskoj grafički ih ističući sivim okvirom. Ovo je svakako jedan od temeljnih udžbenika za sve koji se bave istraživanjima na području demogeografije. Iako je zamišljen i napisan prije svega kao udžbenik za studente geografije, bit će podjednako za-

nimljiv i koristan svima koji su zainteresirani za problematiku stanovništva.

Sanja Klempić
Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb